

Foucault ve Uluslararası İlişkiler: Yönetimsellik ve Biyopolitika

Mert CANGÖNÜL*

ÖZ

Bu makale Michel Foucault'nun ve ondan esinlenen araştırmacıların Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik katkılarını yönetimsellik ve biyopolitika kavramları etrafında değerlendirmeyi hedeflemektedir. Literatürde, iktidar, devlet, nüfus ve (neo)liberalizm gibi günümüzün önemli konularına yönelik meydan okuyucu düşünceleri, Foucault'yu hala güncel tartışmaların önemli bir eleştirmeni kılmaktadır. Bu çerçevede, yönetimsellik ve biyopolitika kavramları, soğuk savaş sonrasında sıklıkla konu edilen, uluslararası göç, güvenlik, hastalıklar ve uluslararası organizasyonların artan faaliyetleri gibi meseleleri analiz etmek için sık sık kullanılmaktadır. Makalede bu kavramların disiplin içerisinde kullanımına dair örnekler verilecek ve Uluslararası İlişkilerle ilgilenen çalışmacılara sağladığı imkanlar tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Foucault, İktidar, Yönetimsellik, Biyopolitika, Uluslararası İlişkiler.

Giriş

Bu makale 20. Yüzyılın en önemli Fransız sosyal teorisyenlerinden Michel Foucault'nun (1926-1984) Uluslararası İlişkiler disiplinine katkılarını, düşünürün temel kavramlarından olan yönetimsellik ve biyopolitika terimlerinden hareketle tartışacaktır. Bilindiği gibi, Foucault'nun çalışmaları bugün, beşerî ve sosyal bilimlerin içerisinde birbirinden farklı pek çok alanda kullanılmaktadır. Onun tarihsel bir analizle, batı Avrupa'da 'kliniğin doğuşu'ndan 'cinselliğin tarihi'ne, cüzzam, veba ve çiçek hastalıklarıyla mücadele stratejilerinden kriminolojiye kadar konu ettiği pek çok çalışması, tarih, sosyoloji, siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinleri başta olmak üzere pek çok alana katkı sunmuştur. Gerçekten de, Foucault'nun (2005a) bir söyleşisinde belirttiği gibi, çalışmaları "başkalarının kendi alanlarında istediklerini yapmalarına yarayacak bir alet bulmak için karıştırabilecekleri bir tür *toolbox*" olmuş ve kendinden sonra gelen pek çok araştırmacı onun 'alet çantası'ndan faydalanarak kendi alanlarına önemli katkılarda bulunmuşlardır (147).

* Koç Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora öğrencisi

Foucault'nun sosyal bilimlerde yarattığı 'etkiyi' yalnızca yaşamı sırasında basılan kitaplarıyla sınırlandırmak eksik olur. Özellikle, 1984'deki ölümünden sonra, yakın arkadaşlarınca derlenen, basılan ve İngilizce başta olmak üzere pek çok dile çevrilen dersleri ve söyleşilerinin dolaşıma girmesiyle, Foucault'nun düşüncelerine dair kimi hatalı yorumlar bertaraf edilmiş olup bu düşüncelerin yarattığı etki de çok daha geniş yankılar uyandırmıştır. Burada 1970'li yıllardan 1984'deki ölümüne değin *Collège de France*'da verdiği derslerin yayınlanmasından özellikle söz etmek gerekir. Bu derslerin dolaşıma girmesi sayesinde araştırmacılar, Foucault'nun başta iktidar, devlet ve (neo)liberalizm olmak üzere pek çok konuya dair görüşlerini daha doğrudan bir şekilde öğrenme şansı bulmuş ve onun alet çantasından daha sağlıklı bir biçimde faydalanabilmişlerdir. Uluslararası İlişkiler'le ilgilenen araştırmacılar içinse özellikle, 1975-1976 yılları arasında verdiği *Toplumun Savunmak Gerekir* (2003), 1977-1978 yılları arasında verdiği *Güvenlik, Toprak, Nüfus* (2016) ve 1978-1979 yılları arasında verdiği *Biyopolitikanın Doğuşu* (2015) dersleri, Foucault'nun iktidar, yönetim, devlet, nüfus ve (neo)liberalizm gibi pek çok önemli konuya dair görüşlerini içermesi sebebiyle sıklıkla referans verilen kaynaklar olmuşlardır.

Bu bağlamda, Foucault'nun modern devletin soybilimini analiz ederken ortaya attığı 'yönetimsellik' terimi ve nüfusu oluşturan canlıların yaşam süreçleri üzerinde işleyen iktidar olarak 'biyoiktidar' terimi ağırlıklı olarak bu derslerde detaylandırılmış ve yönetim ile nüfus arasındaki ilişkiyi sorgulayan pek çok çalışmada kullanılmıştır. Örneğin John Torpey (1998), modern devleti, yalnızca Marx'ın ortaya koyduğu gibi kapitalistlerin üretim araçlarını işçilerin elinden alması süreci içerisinde ya da Weber'in ortaya koyduğu gibi meşru şiddet araçlarını kendi elinde tekelleştirmesi süreci içerisinde değil aynı zamanda toplumda kimlerin mobilize olup kimlerin olamayacağıyla ilgili meşru otorite olması süreci içerisinde de değerlendirilmesi gerektiğini belirtirken, Foucault'nun yönetimsellik çalışmalarının modern devlet-toplum ilişkisini anlamlandırmadaki önemini belirtmiştir.

Bu makalede de Michel Foucault'nun ortaya koyduğu 'alet çantası'nın Uluslararası İlişkiler disiplinine yapabileceği katkılar yönetimsellik ve biyopolitika kavramları etrafında tartışılacaktır. Metinde temel olarak "Foucault'nun yönetimsellik ve biyopolitika kavramlarının Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik katkıları nelerdir?" sorusuna yanıt aranacaktır. Bu çerçevede ilk olarak, Foucault'nun çalışmalarına temel teşkil eden tarihsel analizlerinde kullandığı iki araştırma yöntemi olan arkeoloji ve soybilim (geneology) kavramları ile onun bilgi ve iktidar arasında gördüğü kritik ilişkiden bahsedilecektir. Sonraki bölümde ise yönetimsellik ve biyopolitika, Foucault'nun *Collège de France* derslerine referansla

açıklanacaktır. Daha sonra ise, bu iki kavramın Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kullanımlarına dair örnekler gösterilecek ve sonuç bölümünde metnin araştırma sorusuna verilebilecek kimi yanıtlar sunulacaktır. Ancak belirtilmelidir ki, Foucault'nun disipline yapabileceği diğer kavramsal ve kuramsal katkılar bu makalede kapsam dışı bırakılmıştır.

Foucault'da Yöntem, Bilgi ve İktidar

Yukarıda değinildiği gibi, Michel Foucault, ilk bakışta birbiriyle ilişkisiz gibi görünen, pek çok konuda çalışmalar yürütmüş ve bu çalışmalarında da tarihsel bir analize sık sık başvurmuştur. Bu analizleri yürütmek için iki farklı, ancak birbiriyle oldukça ilişkili ve dahası birbirini tamamlayan iki yöntem kullanmıştır. Bu yöntemlerin ilki, daha çok erken dönem eserleri ile ilişkilendirilen ve belirli bir tarihsel dönemden itibaren 'verili' olarak kabul edilegelen söylemleri analiz etmek için kullandığı 'arkeoloji' ve ikincisi ise, ağırlıklı olarak 1975 yılından sonra ortaya koyduğu eserlerle ilişkilendirilen, belirli söylemleri daha doğrudan bir şekilde iktidar pratikleriyle ilişkilendirdiği 'soybilim'dir. Bu yöntemleri kısaca açıklamak, Foucault'nun argümanlarını 'nasıl' detaylandırıldığını göstermesi bakımından anlamlı olacaktır.

Foucault'nun 1960'lı yıllarda yürüttüğü çalışmalarda daha sıkça kullandığı ve daha sonraki yıllarda kullanacağı soybilime temel teşkil eden 'arkeoloji' esas olarak tarihsel bir analiz için kullanılır. Ancak bu tarihsel analizde arkeoloji, basitçe konu edilen şeylere dair bir kronoloji çıkarmak için değil, belirli bir tarihsel dönemde verili olarak görülen söylemleri ve belirli söylemler arasındaki değişimi analiz etmek, bu farklı söylemleri ortaya çıkaran koşulları açığa çıkartmak ve birbiriyle ilintili bu farklı momentleri tasvir etmek için kullanılır (Downing 2008, 10). Ancak burada belirtilmesi gereken, Foucault'nun söylemle ifade ettiği şeyin, çağdaşlarının aksine, sadece dil içerisinde gerçekleşen bir edim değil, aynı zamanda hapisane, okul, manastır veya aile gibi dil dışı alanlarda da gerçekleşen bir etkinlik havuzunun tamamı olduğu için oldukça farklı olduğudur. Örneğin, Foucault (2000) arkeolojiyi kullanarak delilik üzerine yaptığı bir söylem analizinde, belirli bir tarihsel dönemden itibaren deliliğin nasıl verili olarak kabul edildiğini anlamak için, sadece deliliğe dair dil içinde gelişen etkinlikleri değil aynı zamanda hastane mimarileri, yönetmelikleri ve bu yönetmelikleri uygulayan uygulayıcıların kapatma pratikleri gibi dil dışında gelişen etkinlikleri de hesaba katan bir analiz yapar.

Ancak 1970'li yıllardan itibaren Foucault'nun yeni bir yöntem arayışı içerisinde olduğu ve arkeolojinin eksik bıraktığı kimi meseleleri analiz edebilecek farklı bir yöntemsel arayışa

girdiği görülür. Foucault'nun neden arkeolojiden soybilime geçtiğiyle ilgili olarak Mitchell Dean (1994) arkeolojinin, söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler arasındaki ilişkileri analiz etmedeki başarılı olduğunu ancak aynı zamanda bu yöntemin, analiz edilen söylemin, bugünün meseleleri ve niyetleri için nasıl kullanıldığını analiz etmede yetersiz kaldığını iddia eder. Bu bağlamda da Foucault, *Hapishane'nin Doğuşu* (1975) eseriyle birlikte soybilim yöntemini kullanmaya başlar. Bu yöntemi Nietzsche'den alarak geliştiren düşünür, soybilim yöntemiyle, arkeolojiyle analiz ettiği söylemi ve onu çevreleyen atmosferi daha doğrudan bir şekilde iktidar edimleri ve 'şimdi' ile ilişkilendirmeye çalışır. Nietzsche'yle paralel bir şekilde, o da tarihin belli bir ereğe göre konumlanan doğrusal bir hat olmaktan ziyade kırılmalardan, çelişkilerden ve çatışmalardan doğru gelişen, belli bir büyük nedensellik zincirinden ziyade farklı rasyonelitenin ve süreksizliklerin birlikte bulunduğu bir alan olduğu görüşündedir. Diğer bir deyişle Foucault, yine Nietzsche'yle paralel olarak, teleolojik bir tarihsel analizi reddeder (Downing 2008, 15). Bu bağlamda, Nietzsche ile Foucault arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. Öyle ki, College de France'daki çalışma arkadaşlarından tarihçi Paul Veyne, Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* kitabının, "Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü*'ne yankı" olduğunu belirtir (2014, 71).

Özetlemek gerekirse, Foucault arkeoloji ile yerel söylemselliklerin çözümlenmesi yöntemini ve soybilim derken de arkeoloji ile betimlenen yerel söylemselliklerden yola çıkarak bunlardan ayrılan, 'boyunduruktan kurtarılmış bilmeleri harekete geçiren taktiği' işaret eder (Foucault 2003, 27). Dolayısıyla arkeoloji ve soybilim kavramlarının Foucault'nun metinlerindeki yerini değerlendirirken, bu iki kavram arasında tarihsel bir kopuş görmekten ziyade bunları, birbirini belli ölçülerde tamamlayan iki odak arasında geçiş olarak düşünmek daha doğru olacaktır.

Foucault'nun bu sıradışı yöntemsel farklılığı onun iktidar analizine de yansır. Gerçekten de onun iktidara ilişkin olarak geliştirdiği yaklaşımı, çağdaşlarınca hayli yaygın olan yapısalcı ve Marksist perspektiflerden ayrılır. O, iktidarı bir tür meta gibi alınabilen, bir yerden bir başka yere aktarılabilen, takas edilebilen bir şey olarak algılamaktan ziyade iktidarı ilişkisel ve tarihsel bir 'usuller bütünü' olarak kavramayı tercih eder ve bu usuller bütünü'nün kendi üzerine kurulu olmadığını başka iktidar mekanizmalarıyla da çeşitli ilişkiler (yatay eşgüdümlemeler hiyerarşik boyun eğmeler, teknik özdeşlikler vb.) içerisinde olduğunu düşünür (Foucault 2016, 4). Bu yaklaşım aynı zamanda, Marksist iktidar analizinden farklı olarak, iktidarı bir bireyin öbürü üzerinde ya da bir sınıfın diğer sınıf üzerinde basit bir tahakkümü olarak değerlendirmez. Ona göre iktidar ilişkiseldir ve "kurduğu birey üzerinden işler" (Foucault 2005b, 106).

Dolayısıyla Foucault iktidar ve özne arasında negatif bir bastırma ilişkisinden öte ‘pozitif’ yani kurucu bir ilişki görür. Ona göre Batı’da modern iktidar farklı öznellikler kurarak tebaasını tâbileştirmiştir¹. İktidar ile öznellik arasındaki kritik nokta ise, aslında kurulan iktidar mekanizmalarıdır. Bir söyleşisinde belirttiği gibi:

Burjuvazi aslında delilerle değil, deliler üzerindeki iktidarla ilgilenir; burjuvazi çocuk cinselliğiyle değil, onu denetleyen iktidar sistemiyle ilgilenir; ekonomik olarak fazla bir çıkar temsil etmeyen suçta eğilimlilerin cezalandırılmaları ya da yeniden kazanılmaları burjuvazinin umurunda değildir; buna karşılık, suçta eğilimlilerin denetlenmesi, cezalandırılması, ıslah edilmesi için kullanılan mekanizmalar bütününden burjuvazi için daha genel ve ekonomik-siyasi sistemin içinde işleyen bir çıkar ortaya çıkar (Foucault 2005b, 110-11).

Foucault’nun iktidar kavramsallaştırmasının diğer bir ayırt edici noktası ise onun iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiye yönelik vurgusudur. Bu noktada, söylemin iktidarla girdiği karmaşık ve kurucu ilişki oldukça önemlidir çünkü Foucault’ya göre bilgiye yönelik olarak alışlagelen ‘normatif değerlerden bağımsızlık’, ‘evrensellik’ ve ‘iktidara karşı direnişte aparatlık’ gibi kabullerin tersine, bilgi ile iktidar arasında güçlü ve kurucu bir ilişki vardır (Kardaş ve Erdağ 2016). Bu bilgi/iktidar yaklaşımına göre, her toplum neyin hakikat olup neyin olmadığını söyleyecek hakikat rejimlerine sahiptir ve bu mekanizmalarla belirli öznellikler ile onlara dair bilgiler üretilir ve yine bu mekanizmalarla bazı bilgi türleri marjinalleştirilir ve değersizleştirilir (Edkins 2007, 92). Dolayısıyla ona göre bir iktidar çözümlemesinde, toplumsal mücadeleler içerisinde gerçekleşen iktidar taktiklerindeki ‘bilme etkilerinin’ neler olduğunun gösterilmesi gerekir. Buradan doğru olarak da Foucault (2005b, 104-5), analizine iktidarın düzenli, meşru ve genel merkezlerinden değil tam da ilk bakışta kıyıda köşede kalan, ilgisiz noktalarda, diğer bir deyişle de ‘iktidarı aşırılıklarında, uç çizgilerinde, kılcallaştığı yerde’ analiz etmeyi tercih eder.

¹ İngilizce’de ‘subjectification’ olarak adlandırılan ‘özneleştirme’ kavramı, ikili bir anlam taşır. Kavram hem kişiyi özne olarak kurmayı ifade ederken hem de bu öznelere bağlı kılmak anlamına gelir. Foucault da kavramı bu ikili anlamıyla birlikte düşünerek kullanmıştır. Türkçe’de ‘özne’ kavramının böyle bir çağrışımı olmaması sebebiyle ve metnin içeriğine uygun olduğu düşüncesiyle, burada tebaa ve tabiyet kelimeleri tercih edilmiştir.

Yönetimsellik

Foucault, yönetimsellik kavramını 1977-1978’de verdiği *Güvenlik, Toprak, Nüfus* derslerinde devlet ve nüfus sorununu ele almak için kullandığını belirtir (Foucault 2016, 102).

Kutu 1: Yönetimsellik ve Devlet

“Nasıl ki modern Batı’da akıl ile delilik arasındaki ilişkileri incelemek için kapatma ve ayırma usullerini araştırmayı denediyseniz ve böylelikle tımarhanenin, hastanenin, terapilerin ve sınıflandırmaların arkasından dolaşmış olduysanız; nasıl ki modern dünyada tıbbi bilginin ayrıcalıklarını ve hastalığın konumunu incelemek için, bu kez de hastanenin ve tıbbi kurumların arkasından dolaşmak ve bu yolla Batı’da yaşamın ve hastalığın genel ele alınış usullerine, yani ‘biyo-politikaya’ ulaşmak gerektiyse, nasıl ki hapisane konusunda, genel iktidar ekonomisine ulaşmak için dar anlamda ceza kurumlarının arkasından dolaşmayı denediyseniz; acaba devlet konusunda da aynı tersine dönüşü gerçekleştirmek mümkün müdür? Acaba devleti, onun dönüşümlerini, gelişimini, işleyişini sağlayan bir genel iktidar teknolojisinin içine dahil etmek mümkün müdür? Acaba devletle arasındaki ilişki, ayırma teknikleriyle psikiyatri arasındaki, disiplin teknikleriyle ceza sistemi arasındaki, biyopolitikle tıp kurumları arasındaki ilişkiye benzeyen ‘yönetimsellik’ diye bir şeyden söz edebilir miyiz?” (Foucault 2016, 106).

Modern devlete yönelik yürüttüğü bu soybilim çalışmasının raporları olarak da değerlendirilebilecek *Güvenlik, Toprak, Nüfus* derslerinde Foucault, modern devletin tarihinde, 18.Yüzyılda ortaya çıkan nüfus fenomeninin çok kritik olduğunu belirtir çünkü artık nüfus o zamana kadar alışılabilenin tersine artık ‘nüfus edilebilir doğası’ ile ortaya çıkar. Kendi ifadesiyle (2016) nüfus artık:

hükmeden bir istençle bireysel ya da kolektif bir biçimde ilişkiye geçen hukuki öznelerin bir toplamı değildir. Nüfus kazalarda bile sürekliliklerin ve düzenliliklerin gözlenebileceği, herkes için düzenli olarak fayda üreten arzunun evrenselliğinin saptanabileceği ve son olarak da bağımlısı olduğu ve onu dönüştürmeye kadir olan kimi değişkenlerin gözlemlenebileceği bir öğeler bütünüdür. (70)

Çalışmada, Batı’da yönetim ve nüfus ilişkisini yine tarihsel bir bağlam içine oturtarak, iktidarın nüfusla ilgilenmesi meselesinin Batı’nın kendisine köken olarak gördüğü Antik Yunan’da bulunmadığını, bu ilişkinin Doğu ve İbrani geleneklerinde bulunan çobanın sürüsüyle ilgilenmesi metaforuyla ortaya konulan pastoral iktidar formunun Kilise tarafından

Batı Avrupa'ya taşınmasıyla kıtaya geldiğini belirten Foucault, daha sonrasında bu süreci 16. ve 18. yüzyıllar arasında anti-makyavelci literatürde ortaya çıkan 'yönetim sanatları' ile ilişkilendirir. O (2016, 77) bu kavramla yönetimin belirli bir tarihsel periyotta, kişinin kendisini, ruhunu, çocuklarını, ailesinin, mallarını yönetmeyle ilişkilendiğini göstererek yönetimin alışageldiğimiz dar anlayışının tarihselliğini gösterir. Ardından da modern yönetimselliğin ilk formu olarak değerlendirdiği devlet aklı (raison d'état) kavramında, devletin tarihsel süreç içerisinde pastoral akıldan nasıl farklılaştığını, bu yeni dönemin iki yeni politik teknolojisi olarak gördüğü 'polis' ile 'diplomatik ve askeri sistem' üzerinden tartışır. Burada artık söz konusu olan, Orta Çağ'ın aşkın prensipleri yerine rasyonel mekanizmalarla politikacılar vasıtasıyla çalışan yeni bir yönetim yaklaşımıdır (Koyuncu 2016). Bunu takiben 'diplomatik ve askeri sistem' görece değişmeden bir süre daha devam edecek ancak yönetimle ilişkilendirilen her şeyi düzenlemeye çalışarak devletin iç kuvvetlerini arttırmayı hedefleyen polis teknolojisi bu sefer ekonomistler tarafından dönüşüme uğratılacaktır. Günün sonunda da Foucault, bugünkü modern halini 18. Yüzyılda almaya başlayan modern yönetimselliğin baskın ancak aşağıda da gösterileceği gibi yegâne olmayan bir yönetim formu olarak oluştuğunu söyler.

Ona göre, bahsi geçen tarihsel süreç içerisinde Batı'da üç temel iktidar formu kurulur. Bunlardan ilki, belirli bir toprak parçasında iktidarda bulunan prensi ve onun toprağını korumaya odaklanan, yeri geldiği zaman iktidarını korumak için tebaasını, öldürme hakkına dayanarak, öldüren egemen iktidar formudur. İkinci form ise, temel odağına prensin toprağının korunması yerine tebaasındaki öznelerinin bedenlerinin ıslahına odaklanan, bu bedenleri 'uysal' ve 'faydalı' kılarak yönetmeye çalışan disiplinler iktidardır. Disipliner iktidarın yönetim mimarisini anlatmak için Foucault (2005a, 236-37), 18. Yüzyılda Jeremy Bentham'ın bir hapisane mimarisi önerisi olarak kurguladığı 'panopticon' kavramını kullanır. Panopticonla işaret edilen disiplinler iktidar "kişisel ve sürekli gözetim biçimi altında, denetim, cezalandırma ve ödüllendirme biçimi altında ve ıslah biçimi altında, yani bireylerin bazı kurallara göre dönüştürülmesi ve şekillendirilmesi biçimi altında bireylere uygulanan" bir iktidardır (237). Ancak bu iktidar formunda ulaşılmak istenen hedef, disiplinin nihai kerte dışarıdan değil içeriden üretilmesi, yani gözetlendiğini düşünen öznenin kendi kendisini 'ıslah' etmesi, kendi içerisindeki belirli otokontrol mekanizmalarını devreye sokmasıdır. Üçüncü olarak, artık insanı sadece bir beden gibi görmeyen, aynı zamanda biyolojik bir tür olarak da gören ve bu çerçevede temel olarak nüfusunun refah düzeyini geliştirmeye, optimal bir düzeye getirmeye odaklanan, yönetimsellikten söz eder. Foucault (2016, 98) yönetimsellik kavramıyla "temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri

olan bir bütünü”, bu bütünün diğer iktidar formlarından (egemenlik ve disipliner iktidar) daha baskın hale geldiği bir tarihsel eğilimi 16. Yüzyılda ortaya çıkan yönetim sanatları ile başlayarak sönmölenen ortaçağ adalet devletinin yerine gelen ‘devletin yönetimselleşmesi’ sürecini aktarmayı amaçlar.

Ancak burada unutulmaması gereken, yukarıda bahsedilen bu üç farklı iktidar modelinin tarihsel süreçte birbirlerinin yerine geçen bir süreci imlemediği, sadece belirli vurgu değişiklerinin yaşandığı bir tür üçgen olduğudur (Foucault 2016, 97). Yani söz konusu olan, toprağa odaklanan egemenlik formunun yerine bedenlere odaklanan disipliner iktidarın geçtiği daha sonra da nüfusa odaklanan yönetimselliğin bunların yerine geçtiği bir tarihsel hat değil, bu üç iktidar formunun kendi yönetim tekniklerinin farklı ve daha gelişmiş şekilde birbirine eklendiği karmaşık bir biraradalığı düşünmektir.

Foucault yönetimselliğin imlediği yönetim ilişkilerini temel olarak ‘tutumların yönlendirilmesi’ olarak görür (Lemke 2015, 29-30). Bu çerçevede Dean (1999, 18) tutumların yönetimi ifadesiyle anlatılmak istenenin, aktörlerin diğer aktörlerin tutumlarını, arzularını, çıkarlarını ve inançlarını biçimlendirmeyi amaçlayan belirli teknikler ve bilgi formlarıyla, çeşitli amaçlar için kullanılması sonucunda ortaya çıkan görelî sonuçlar, etkiler ve çıktılar olduğunu belirtir. Böylesi bir yaklaşım görüldüğü gibi modern zamanlardaki iktidar ilişkilerini sadece devlet içinde aramaz, aynı zamanda kişinin kendi ruhuna, bedenine ve yaşamına yönelik yürüttüğü pratikleri de içine katacak şekilde arar (Zanotti 2005, 462). Dolayısıyla, bir iktidar ilişkileri analizinde devlet önemini korumakla birlikte artık yegâne ve merkezi aktör olmaktan çıkar. Diğer bir deyişle Foucault, devlet fenomenini “çoklu yönetimsellikler rejiminin hareketli bir etkisi” olarak tanımlar (Lemke 2015, 70). Böylelikle de Foucault, siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin geleneksel ayrımları olan devletin içerisinde işleyen iktidar/devletin dışarısında işleyen iktidar ayrımını aşan bir pozisyon alır (Bigo 2017).

Bugünün dünyasında, iki temel yönetimsellik biçiminden söz edilebilir. Bunlar liberal ve neoliberal yönetimselliklerdir. Yukarıda da belirtilen, yönetimselliğin ‘baskın bilgi biçimi’ olarak ‘ekonomi politik’ temel olarak 18. Yüzyılda, yönetimin kendi kendini sınırlandırma ilkesi olarak ortaya çıkar. Burada Foucault (2016) devletin kişilerin veya malların yönetimini “tüzüğe bağlamak yerine idare ettiği” yani “bir şeyleri engellemekten ziyade, gerekli ve doğal regülasyonların işlemlerini sağladığını” vurgular (308). Liberalizmi de alışılâ gelen şekilde bir ekonomik kuram ya da ideoloji olarak okumak yerine şeylerin doğal akışına asgari müdahale ile azami fayda sağlayan bir iktidar teknolojisi olarak okur. Bir diğer deyişle genelde ekonomi politik, özelde de liberalizm, yönetimin kendi kendini sınırlandırmasının tarihsel ilkesi olarak

analiz edilir ve biyopolitikayla doğrudan ilişkilendirilmeye çalışılır (Foucault 2015, 23). Bu bağlamda Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerini neredeyse bütünüyle liberalizme ve neoliberalizmin iki farklı versiyonu olan Alman neoliberalizmiyle (ordoliberalizm) Amerikan neoliberalizminin karşılaştırmasına ayırmış ve çağdaşları içerisinde neoliberalizmi ilk analiz eden isimlerden birisi olmuştur. Bu derslerde, 1930 ile 1960 yılları arasına damga vuran, Batı'nın komünizme ya da faşizme (tekrar) kaymaması için, ekonomiye müdahalelerde bulunmanın yolunu açan liberal yönetimselliğin, yani Keynesyen politik ekonominin, artık krize girdiği tespiti yapılır (Foucault 2015, 60). Bu krizi aşmaya yönelik olarak da iki farklı yönetim sanatı olarak Alman ve Amerikan neoliberalizmlerinin ortaya çıktığını belirtilir. Burada Alman neoliberalizmi ihtiyatlı bir dizi sosyal politika ile desteklenen modelini, Amerikan neoliberalizmiyse, piyasa mantığının ekonomi dışı alanlara da sıçrayacak bir biçimde yaygınlaştırılmasını ifade eder. Burada liberalizmle neoliberalizm arasındaki fark, Koyuncu'nun (2016, 55) ifadeleriyle "Klasik liberalizmde piyasa kendi doğal kurallarıyla devletin işleyişini aksatmadan müdahale edemediği dışsal bir alan olarak alınırken, neoliberalizmde piyasanın kendisi devletin altında yatan ve ona rehberlik eden bir ilke halini alır". Buna göre özellikle Amerikan neoliberalizmde eskiden kamusal hizmet olarak değerlendirilen ve piyasa mantığının dışında yönetilmeye çalışılan eğitim ve sağlık başta olmak üzere pek çok konuda iktisadi bir mantık devreye girer. Dahası neoliberal yönetimsellik formu yeni bir öznelik de öngörür. Bu yeni özne, kendisini, piyasanın içerisinde bir şirket gibi görür ve kendine yaptığı çeşitli 'yatırımlarla' 'değerini' arttırır ona olan 'talebi' büyütmeğe çalışır. Günümüzde yaşanan gelişmeler, 1970'li yılların sonundan itibaren önce Amerika ve İngiltere'de, ancak daha sonra içerisinde Türkiye'nin de dahil olduğu pek çok ülkede yaygınlaşan bu yeni yönetimsellik formunu analiz ederken Foucault, gerçekten de zamanın oldukça ilerisinde yorumlar yaptığını göstermiştir.

Günün sonunda, Lemke'ye (2015) göre devlete yönelik böyle bir soybilim çalışmasının üçlü bir önemi vardır:

Birincisi, devletin oluşumunda politik söylemlerin ve bilginin asli öneminin altını çizen nominalist bir açıklama sunar. İkincisi, yönetimin analitiği, yalnızca maddi değil, aynı zamanda simgesel araçları da kapsayan –benlik teknolojilerinin yanı sıra politik teknolojileri de içeren- geniş bir teknoloji kavramından faydalanır. Üçüncüsü, devleti –bir yandan kamusal ile özel ve devlet ile sivil toplum arasındaki dışsal sınırları tanımlayan, öte yandan da politik kurumlarla devlet aygıtlarının içsel yapısını belirleyen- politik stratejilerin bir aracı ve etkisi olarak kavrar. (44)

Sonuç bölümünde daha ayrıntılı tartışılacağı üzere, yönetimsellik kavramı bugün Uluslararası İlişkiler alanında çalışanlara, disiplinin geleneksel ayrımlarını ve kabullerini tersyüz edebilecek önemli bir alet çantası veriyor.

Biyopolitika

Thomas Lemke'nin (2013, 15) de belirttiği gibi biyopolitika kavramı bugün genetikten demografiye, AIDS'in önlenmesinden tarım politikalarına kadar birçok farklı alanda yaşanan gelişmeleri anlamlandırmak için kullanılan ve sonuçta anlamı bir ölçüde muğlaklaşan bir kavram haline gelmiştir. Dahası kavramın normatif konumu da çeşitlenmiş ve kavram aşırı sağcılarda da, ırkçılarda da, Marksistlerde de kullanılabilir hale gelmiştir. Yaşam üzerindeki iktidarı anlatmak için ortaya attığı bu kavramı Foucault ilk kez 1974 yılında Rio de Janeiro'da verdiği bir derste kullanmış iki yıl sonra verdiği bir başka derste biyoiktidar kavramını dolaşıma sokmuş daha sonra da bu iki kavramı daha da açarak *Cinselliğin Tarihi* (Foucault 2018) kitabında kullanmıştır (Cisney ve Morar 2016). Yaşam üzerindeki iktidarı sorunsallaştırma çabası aynı zamanda Foucault'nun *Toplumunu Savunmak Gerekir, Güvenlik, Toprak, Nüfus* ve ironik olarak çok sınırlı bir biçimde de olsa *Biyopolitikanın Doğuşu*'nda işlenmiştir. Bu çalışmalarda geliştirdiği analizlerle Foucault biyopolitikayı bir yönetim teknolojisi olarak kavramsallaştırmıştır ve bir tarihsel analiz içerisinde Batı Avrupa'da biyopolitikanın tarihsel evrimini analiz etmiştir. Başka bir deyişle biyopolitika karşımıza 'modern yönetimselliğin nüfus eksenli politikaları' olarak karşımıza çıkmıştır (Koyuncu 2016). Bu analizlerden hareketle de biyopolitika kavramı, bugünü anlamaya çalışan pek çok kuramcıya ilham olmaktadır.

Kutu 2: Biyo-İktidar, Anatomo-Politika ve Biyo-Politika

“Somutta, yaşam üzerindeki bu iktidar, XVII. Yüzyıldan itibaren belli başlı iki biçimde gelişti; bu biçimler birer karşıt sav değildir; daha çok bir ara bağıntı kümesinin birbirine bağladığı iki gelişim kutbu oluştururlar. Kutuplardan biri ve anlaşıldığına göre ilk oluşanı, bir makine olarak ele alınan bedeni merkez almıştır: Bu bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkarlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi, bütün bunlar disiplinleri şekillendiren iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır: insan bedeninin anatomo-politikası. Biraz daha geç; yani XVIII. Yüzyıl ortasında oluşan ikinci kutup, tür-

bedeni, canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkez almıştır: Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi ve bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluyla gerçekleşir: İşte bu da nüfusun biyo-politikasıdır. Beden disiplinleri ve nüfus düzenlemeleri, yaşam üzerindeki iktidarın çevrelerinde örgütlendiği iki kutbu oluşturur. Klasik çağda bu çift taraflı –anatomik ve biyolojik, bireyselleştirici ve özgürleştirici, bedenin performanslarına dönük ve yaşamın süreçlerine bakan- büyük teknolojinin yerine oturması artık en yüce görevi öldürmek değil de yaşamı yavaş yavaş kuşatmak olan bir iktidarın özelliğidir. Egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücü, yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine bırakır. Klasik çağ boyunca hızla farklı disiplinler- dil, okullar, kolejler, kırsallar, atölyeler- gelişir ve aynı zamanda siyasal pratikler ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlık, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; yani bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin pıtrak gibi bitmesine tanık olunur. Böylece bir ‘biyo-iktidar’ çağı başlar” (Foucault 2018, 99-100).

Basitçe söylemek gerekirse biyopolitika, ‘hayatla uğraşan politika’yı işaret eder (Lemke 2013, 16). Kavram bu haliyle oldukça açık gibi görünse de Foucault’nun zaman zaman yaptığı vurgu değişiklikleri, araştırmacılar arasında kimi tartışmalara neden olmuştur. Örneğin Mark Kelly (2010, 3) kavramın, yönetimselliğin aksine, Foucault tarafından detaylıca tanımlandığını ve değişmez bir anlamı olduğunu iddia ederken, Lemke (2013) bu argümana karşı çıkar ve kavramın Foucault’da üç farklı biçimde kullanıldığını iddia eder. Ona göre kavram:

İlk olarak, biyopolitika, egemen gücün yeni bir ifadesiyle nitelenmiş olan politik düşünüş ve pratikteki tarihsel bir kopuş anlamına gelir. İkinci olarak, Foucault biyopolitika mekanizmalarına modern ırkçılığın yükselişinde merkezi bir rol verir. Kavramın üçüncü anlamı, tarihsel olarak bireyin kendisini yönetmesinin ve toplumsal düzenlemenin liberal biçimleriyle birlikte ortaya çıkan ayrıksı bir yönetim sanatına gönderme yapar (54).

Foucault, yukarıda aktarılan biyopolitikanın üç farklı kullanımından ilk ikisini, yani biyopolitikanın egemen iktidara nazaran farklılığı ile disiplinli ve biyopolitik pratiklerin tarihteki en keskin örneği olarak gördüğü Nazi Almanya’sı örneğini ağırlıklı olarak *Toplumun Savunmak Gerekir*’de açıklar. İlk olarak, Foucault’ya göre egemen iktidar formu, meta ve hizmet yokluğunun sınırlandırdığı bir tarihsel bağlamın ‘tasarruf’ mantığı içerisinde, tebaasını öldürme hakkı ile öldürebildiği veya yaşamasına izin verdiğini ancak biyopolitikanın ortaya çıkışıyla ölümün eski önemini yitirdiği yeni bir yönetim formunun kurulduğunu belirtir

(Foucault 2003, 254). Burada biyopolitikayla birlikte ortaya çıkan şey, 18. yüzyılda ortaya çıkan teknik ve bilimsel gelişmeler ile artan tarımsal ve sanayi üretim sayesinde, iktidarın tasarruf etme mantığından ziyade iktidarın yaşamla ilgili konularda doğrudan müdahalelerde bulunduğu yeni bir iktidar formudur (Lemke 2013, 56). Ancak buradaki durum, ne egemen iktidarın kaybolup yerine bir biyopolitik iktidarın geldiği ne de öldürme pratiklerinin biyopolitikada yer almadığı anlamına gelmez. Nitekim, Foucault (2003, 261) biyopolitikanın içeriklerinden biri olarak gördüğü ırkçılığın modern dönemdeki biyopolitikada iki işlevi olduğunu söyler. İlk olarak ırkçılığın, biyopolitikada biyolojik bir tür olarak görülen insan soyu içerisinde çeşitli ayrımların yapılmasını sağladığını ikinci olarak ise bu ayrımlar arasında “ne kadar çok ölüme terk edersen, sen de bu yolla o kadar çok yaşarsın” (261) gibi bir ilişkiyi olanaklı kıldığını anlatır. Burada Foucault’nun ırkçılık okumasını özgün kılan şey, onun ırkçılığı, ırklar arasındaki belirli nefret söylemleriyle, zihniyetlerle ya da ideolojilerle ilişkilendirmekten ziyade modern devletin iktidar teknikleriyle ilişkilendirmiş olmasıdır. Nitekim Nazi Almanya’sını, bu bağlamda “biyo-iktidarı kesinkes genelleştirmiş bir toplum” (266) olarak görür.

Biyopolitika kelimesininin imlediği üçüncü tarz ise kavramın, yukarıda bahsedilen liberalizm ve neoliberalizmin, modern yönetim sanatları olarak ortaya çıkışıyla ilişkili olan ve ağırlıklı olarak Foucault’nun *Güvenlik, Toprak, Nüfus* ile *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde karşımıza çıkan tarzıdır. Bu dersleri özetlediği bölümde Foucault (2015), biyopolitikayı “18. Yüzyıldan itibaren, yönetim pratiğinin nüfusu oluşturan canlıların karıştığı sorunları (sağlık, hijyen, doğum oranı, yaşam süresi, ırklar...) akılsallaştırma çabası” olarak tanımlar ve bu yeni akılsallığın içine doğduğu ‘politik akılsallık’ olan liberalizmden ayrı düşünülemediğini belirtir (263).

Günün sonunda, biyopolitikayı bu üçlü kullanımla beraber düşünmek, kavramın kimi kullanımlarında eksik kalan noktaları düzeltmek için araştırmacılara önemli imkanlar sunar. Örneğin, böylesi bir üçlü okuma, Özgün Topak (2014)’ın da haklı olarak işaret ettiği gibi, Foucault’nun geç dönem eserlerinde öldürme pratiklerinin biyopolitikada yeri konusunun az işlenmesi eleştirisinden verimli sonuçlar çıkarmak için oldukça faydalı olacaktır.

Nitekim Foucault’da bir ölçüde muğlak kalan biyopolitika kavramını, onun iki önemli takipçisi olan Paul Rabinow ve Nikolas Rose (2006, 197-98) daha açık bir biçimde tanımlamaya çalışmış ve terimin analitik bir kullanımı açısından şu üç noktanın biyopolitika kavramı içerisinde bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, kavramı kullanırken gönderme yapılması gereken ilk mesele, yaşamın ‘olmazsa olmaz’ boyutlarına dair bir veya birden fazla

söylemin ve bu söylem içerisinde ‘hakikate’ dair söz üreten bir dizi otoritenin bulunmasıdır. Lemke’nin (2013, 156) tanımlarıyla “Bedene ve hayat süreçlerine ilişkin ne türden bir bilginin toplumsal açıdan anlamlı olduğunun varsayıldığı”, “alternatif bilgilerin nasıl değersizleştiği” ya da “hangi bilimsel uzmanlıklar ve disiplinler[in] hayat, sağlık ya da belli bir nüfus hakkındaki hakikati dile getirmekte meşru bir otorite” sayıldığı gibi hususlar konu edilmelidir (156). İkinci olarak Rabinow ve Rose (2006) “kolektif bir varlığın yaşamı ya da ölümü adına” yürütülen iktidar stratejilerinin kavram içerisinde konu edilmesi gerektiğini söyler (197). Böylesi bir kolektif varlık bir toprak parçasıyla ilişkilendirilme zorunluluğu olmaksızın belli bir nüfus olabileceği gibi, belli bir ırk, etnisite, cinsiyet ya da dini grup da olabilir. Son olarak ise yazarlar kavramda, bireylerin kendi sağlıkları veya yaşamları için kendileri üzerine yürüttükleri ‘özneleştirme’ formlarının bahsedilmesi gerektiğini belirtiyorlar. Bu özneleştirme formları, bireyin var olduğu bağlamın ortaya koyduğu hakikat söylemleriyle ilişki halinde, kişinin benliği üzerine uygulanan pratiklerle ortaya çıkar. Lemke’nin (2013) tanımlarıyla ifade etmek gerekirse:

insanlar, (bireysel ile kolektif) hayat ve sağlık (kişinin kendi sağlığı ile bir ailenin, ulusun, ‘ırk’ın vb.nin sağlığı) adına, tanımlanmış amaçlar (genel sağlığın iyileştirilmesi, hayat süresinin uzaması hayat kalitesinin artması, gen havuzunun gelişmesi, nüfusun artması vb.) göz önünde tutularak belli bir biçimde davranmaya (hatta uç durumlarda bu amaçlar uğrunda ölmeye) nasıl davet edilmektedir? Nasıl oldu da bireyler hayatını ‘yaşamaya değer’ ya da ‘yaşamaya değmez’ şeklinde deneyimlemeye başladılar? (157).

Günün sonunda biyopolitikanın, odak noktası nüfusu oluşturan canlıların tamamının ya da bir kısmının, ölümünü de içerecek şekilde, yaşam süreçlerine odaklanan, belirli söylemleri, stratejileri ve özneleştirme formlarını barındıran modern bir iktidar tipi olduğu söylenebilir. İnsanı bir tür olarak politikanın içerisine dahil eden bu kavram sayesinde, siyasetle ilişkisiz gibi görünen pek çok konunun aslında nasıl iktidar stratejilerinin odaklarından olduğu gösterilebilir. Aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği üzere, günümüzde de böylesi bir iktidar okumasından doğru, Uluslararası İlişkiler disiplininin çok farklı konuları biyopolitika kavramıyla analiz edilebilmektedir.

Uluslararası İlişkilerde Yönetimsellik ve Biyopolitika

Foucault’nun kendi yazdıklarını doğrudan Uluslararası İlişkiler disiplinin içerisinde konumlandırmak kolay görünmemektedir. Her ne kadar Uluslararası İlişkiler disiplininin klasik

konularına dair, bahsi geçen derslerinde kimi değinmeler bulunsa da Foucault'nun yazdıkları çoğunlukla iç politikaya ilişkindir (Kelly 2010, 1). Ancak Foucault'nun kişisel olarak fazla uğraşmadığı bu alan onun yaklaşımını benimseyenlerce doldurulmaya çalışılmış ve bugün, onun özellikle geç dönem çalışmalarında geliştirdiği yönetimsellik ile biyopolitika kavramları, Uluslararası İlişkiler alanında çalışanlarca sıklıkla kullanılır hale gelmiştir.

Gerçekten de günümüzde Foucault'dan esinlenen araştırmacılar, eleştirel güvenlik çalışmalarından Avrupa Birliği'nin (AB) entegrasyon sürecine, dış politikasına ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası organizasyonların faaliyetlerine kadar çok farklı alanlarda yönetimsellik ve biyopolitika kavramlarını çalışmalarında kullanmışlardır. Bu çerçevede her ne kadar Kelly (2010) Foucault'da biyopolitikanın yönetimsellikten daha detaylı olarak açıklandığı tespitinden hareketle, yalnızca biyopolitika kavramının Uluslararası İlişkiler disiplininde kullanılabileceğini iddia etse de, yönetimselliğin de literatüre aynı derecede katkı sağladığı rahatlıkla söylenebilir. Örneğin Michael Merlingen, yönetimsellik kavramını kullanarak AB'nin 1990'lı yıllarda 'Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası' altında Balkanlarda yürüttüğü polislik faaliyetlerini (Merlingen ve Ostrauskaite 2006), Stef Wittendorp (2016) ise AB'nin yürüttüğü terörle mücadele pratiklerini analiz etmiştir. Bir başka çalışmada Laura Zanotti (2005) ise uluslararası alanda, BM'in 'iyi yönetim' söyleminin etkilerini soğuk savaş sonrası bağlam içinde analiz ederken, yönetimsellik kavramından faydalanmıştır. Aşağıda bu iki kavramın kullanıldığı bazı çalışmalar daha ayrıntılı bir şekilde açıklanarak literatüre katkıları tartışılacaktır.

Güncel literatürde yönetimsellik kavramı, pek çok konunun yanında, Avrupa Birliği'nin göç politikası etrafında gelişen olayları açıklamak için de kullanılmaktadır. Tarihsel olarak, İkinci dünya savaşının ardından ortaya çıkan emek arzı sorunları sebebiyle içerisinde Türkiye'nin de olduğu pek çok ülkeden göçmen alımı yapan Avrupa ülkeleri, 1970'li yılların ortalarından itibaren kendisine yönelik devam eden bu göç akışını giderek bir güvenlik meselesi olarak değerlendirmeye başlamış ve göç akışını sınırlandırmaya yönelik politikalar üretmiştir (Benam 2011). 'Göçün güvenlikleştirilmesi' olarak literatürde adlandırılan bu süreç, temel olarak AB'nin üçüncü ülkelerle olan sınırlarının daha sıkı bir şekilde gözetim altına alınması ve göç yönetiminin dışsallaştırılması sonuçlarını doğurmuştur (Üstübici ve İçduygu 2018, 13). Böylelikle birlik, sınırlarını ağırlıklı olarak polisiye faaliyetlerle ve çağdaş gözetleme teknolojilerine dayalı olarak yönetmeye başlamış, aynı zamanda da göç yönetimi çerçevesinde göçe kaynaklık eden ya da göçmen mobilizasyonunda transit konumda olan ülkelerle çeşitli

ilişkiler geliştirerek, bu meseleyi kendi sınırlarının dışında çözecek uygulamaları devreye sokmuştur.

Bugün eleştirel güvenlik çalışmalarında ağırlıklı olarak Foucault ve Pierre Bourdieu'nün çalışmalarından esinlenen ve önemli bir kesimi çalışmalarını Paris'te yürüttükleri için literatürde 'Paris Okulu' olarak bilinen grubun kilit isimlerinden Didier Bigo (2002, 82), çağdaş toplumların yönetimselliğini, göçün güvenikleştirilmesi bağlamında analiz ederken Foucault'nun 'Panopticon' kavramının güncel bir versiyonu olarak 'Banopticon' kavramını ortaya atar. Foucault'nun disiplinler iktidar modelinin yönetim mimarisi olarak analiz ettiği panopticon herkesin gözetlendiği bir toplumsal kurulumu imlerken, Bigo'ya göre bugünün yönetimselliğinin mimarisi olan banopticon'da çoğunlukla 'riskli' olarak etiketlenen belirli kişi ve gruplar gözetlenmektedir. Dahası bu yönetimsellik düzeneğinde odak, panopticonda hedeflenen bireysel ıslahtan ve gelişimden farklı olarak, 'kaotik bir geleceğin' minimalist bir yönetimine doğru kaymıştır. Yani artık aslolan geleceğe yönelik yürütülen stratejiler ve taktikler olmuştur. Bu çerçevede Bigo'nun Foucault'dan alıp yeniden uyarladığı banopticon kavramı bugün Avrupa Birliği'nin Schengen vize rejimine rahatlıkla uygulanabilir görünmektedir. Bilindiği üzere, AB'nin iç sınırlarında pasaport kontrolünü kaldıran Schengen sisteminde, birliğin güvenliği açısından kontrolleri dış sınırlara kaydırılmıştır (Walters 2002). Bu durumda da ağırlıklı kesimini gelişmiş ülkelerin vatandaşlarının oluşturduğu bazı kişiler son derece sınırlı bir gözetime tabi tutulurken, üçüncü dünya ülkelerinden gelen ve 'olasılıkla riskli' olarak etiketlenen bazı insanlar yoğun bir kontrolden sonra sınırlar arasında geçiş yapabilmektedir. Dahası, gerekli dökümanlara sahip olmayan, ancak yaşadıkları yerlerden çeşitli sebeplerle ayrılmak zorunda kalan kimi göçmenler, çok daha yoğun bir polislik faaliyetine tabii tutulmakta ve uluslararası hukukta bulunan iltica talebi gibi temel haklarını kullanamamaktadır. Görüldüğü üzere Didier Bigo (2002) da çalışmasında, bu yeni durumun yönetimselliğini ortaya koyarken yine Foucault'nun alet çantasından faydalanarak banopticon kavramını ortaya atar.

AB'de göç yönetimine dair bir başka çalışmada ise Tazzioli ve Walters (2016), yönetimsellik ile 'görünürlük rejimi' kavramlarını kullanarak Akdeniz'de göçmenlerle AB üyesi devletler arasında yaşanan taktik mücadeleleri inceler. Yazarlar, disiplinler iktidar analizinde Foucault'nun 'görünürlük' ve siyaset arasında bir ilişki kurduğunu belirtse de bunun yönetimsellik kavramında yeterince iyi kurulmadığını ancak bu noksanın giderilebileceğini tespitinden hareketle, göçmenlerin ve AB üyesi devletlerin 'görünürlük rejimleri' içerisindeki pratiklerini analiz ederler (Tazzioli ve Walters 2016, 462). Yukarıda aktarıldığı üzere

panoptikonda, öznelere kendilerinin görüntülediğini düşünmesi, gerçekten görüntülenip görüntülenmekten bağımsız olarak, çeşitli otokontrol mekanizmalarıyla öznelere kendilerini 'ıslah' ederek 'faydalı' ve 'uysal' bireyler haline gelmesini hedefliyordu. Liberal yönetimsellikte ise bundan farklı olarak görünürlük, bir tür taraflar arasında stratejik bir alan olarak ortaya çıkar. Buna göre, AB ülkeleri ve birliğin sınır güvenliğiyle ilgili birimleri olan EUROSUR ve Frontex'in göçmenlere dair kimi bilgileri güvenlikle ilgili oldukları iddiasına dayalı olarak saklamaları ve 'görünmez' kılmaları, diğer yandan da göç akışını sıkı bir şekilde takip edebilmek için sürekli olarak güncel gözetleme teknolojileriyle Akdeniz'i sürekli görünür kılmaya çalışmaları bu stratejiyle ilişkilidir. Ancak böylesi bir görünürlük rejiminde göçmenler de bu alanın pasif değil aktif öznelere olarak çeşitli stratejiler üretebilmektedirler. Örneğin uluslararası sulara, İtalya'nın göçmenleri kurtarma sorumluluğu olduğunu bilen kimi göçmenlerin, Libya'dan yola çıkarken ülkenin egemenlik alanındaki sular içerisinde yakalanmamak için kendilerini gizlediği ve görünmez kılmaya çalıştığını ancak İtalya'nın kurtarma sorumluluğu olması sebebiyle, İtalyan makamlarınca görünür olmaya çalışmaları, göçmenlerin ortaya koyduğu stratejiye dair ilginç bir örnektir (Tazzioli ve Walters 2016, 452). Günün sonunda yazarlar, yönetimselliğin içerisinde bir bilgi formu olarak değerlendirdikleri görünürlük rejimiyle, iktidar ilişkilerinin, Foucault'nun da belirttiği gibi, ilişkiyel ve dönüştürülebilir olduğunu gösterirler.

Biyopolitika kavramı da Uluslararası İlişkilerde giderek popülerleşmektedir. Bu popülerliği iki tarihsel gelişme ile ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. İlk olarak, özellikle teknoloji ve tıp alanında yaşanan gelişmeler sayesinde, iktidarın, nüfusun yaşam süreçleri üzerindeki müdahale kapasitesinin giderek artmasıdır. Özellikle, gen alanında yürütülen çalışmalarla, hastalıkların tanı koyma ve tedavi süreçleri hızlanmış, tarımsal üretime yönelik gen çalışmalarıyla artan nüfusla ilişkilendirilen açlık sorununa yeni çareler bulunup bulunamayacağı tartışması ortaya çıkmıştır. Ayrıca kimi bulaşıcı hastalıkların ulus-devletlerin sınırlarını aşan boyutlarda olması da kavramın dolaşıma girmesinde etkili olmuştur. Biyopolitika kavramının popülerliğinin arkasındaki ikinci gelişme ise, özellikle 11 Eylül 2001'de yaşanan saldırıların ardından Amerika Birleşik Devleti'nin ortaya koyduğu 'teröre karşı savaş' doktrini etrafında yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı etkilerdir. Gerçekten de özellikle 11 Eylül sonrasında toplumun 'ani terör saldırılarına karşı korunması' adına yürütülen pek çok faaliyet, belli bir biyopolitik boyutu da içermektedir. Bu iki tarihsel gelişmenin sonucunda da biyopolitika kavramının giderek yaygınlaştığını söylemek mümkündür.

Biyopolitika kavramının uluslararası alanda kullanıldığı bir çalışmada, Stefan Elbe (2005), uluslararası aktörlerin HIV/AIDS hastalığının bir uluslararası güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmesini konu eder. Yazar (2005, 403-5), her gün 11 Eylül’de ölen insan sayısından üç kat fazla insanın ölümüne neden olan bu hastalığın, uluslararası aktörlerce artık sadece bir sağlık ya da kalkınma sorunu olarak değil aynı zamanda bir ulusal güvenlik sorunu olarak görüldüğü tespitini yapar. Dahası HIV/AIDS hastalığı çerçevesinde nüfusun siyasette bu düzeyde bir uluslararası güvenlik sorununun nesnesi olarak görülmesinin ve bu bağlamda yürütülen kurumsal gözetleme mekanizmalarıyla ortaya çıkan güvenlikçi yaklaşımın, biyopolitik bir boyut taşıdığını iddia eder. Ayrıca, bu güvenlikleştirme sürecinin sadece devletlerce yürütülmemesi, aynı zamanda BM, ASEAN, Afrika Birliği gibi uluslararası organizasyonlar ile çeşitli akademi, sivil toplum ve medya kurumlarının da bu sürece dahil olmasının, Foucault’nun iktidar ilişkilerinin her yerdeliği, çokluğu ve merkezsizliği ile uyumlu bir bağlam çizdiği, makalede işaret edilir. Bu bağlamda Elbe, mevcut biyopolitik pratiklerin iki etkisi olarak ırkçılık ve normalleştirmeden söz eder. Makalede, HIV/AIDS’li insanların siyasetçiler tarafından, nüfus artışını azaltmak için ölüme terkedilme ihtimalini, buldukları nüfusta karantina altına alınmasını ya da bu nüfustan atılma durumlarını ya da vize gibi mekanizmalarla HIV/AIDS’li insanların başka nüfuslara dahil olmasının engellenmesini biyopolitik ırkçılık ile ilişkilendirilir. Bu biyopolitik pratiklerin ikinci bir etkisi olarak da ‘normalleştirme’ fenomeni ortaya çıkar. Bu çerçevede örneğin ABD’de HIV/AIDS’le mücadelenin ilk yıllarında kamu dört ‘anormal’ gruba karşı uyarılır. Bunlar homoseksüeller, hemofili hastaları, eroin kullanıcıları ve Haitililerdir. Bu gruplara daha sonra Afrikalılar ve sürekli mobil olmaları sebebiyle askerler de dahil olur. Günün sonunda da toplum içerisinde HIV/AIDS’le mücadele kapsamında belirli ‘anormal’ durumlarla mücadele edilirken bir yandan da belirli normlar, örneğin heteroseksüellik, ön plana çıkartılır.

Mark Kelly (2010) ise çalışmasında uluslararası alanda 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeleri anlamlandırmak için biyopolitika perspektifinden faydalanmış ancak bunu yaparken aynı zamanda emperyalizm kavramından da faydalanmıştır. Çalışmasına öncelikle ‘küresel bir biyopolitika’nın Uluslararası düzlemde kullanımının mümkün olup olmadığını sorarak başlayan Kelly’e göre ‘küresel biyopolitika’ gibi bir kavramın uluslararası alanda kullanımı ancak iki koşulun varlığı ile ilişkilendirildiği ölçüde anlamlıdır. Bu koşullardan ilki Dünya’da ‘küresel bir nüfusun’ var olması ve ikinci olarak ise bu nüfusu inşa eden ve düzenleyen bir küresel aygıtın olmasıdır (2010, 5). Yazar tartışmasının ilk kısmında, devletler arasında toprağa dayalı sınırlarda yaşanan kimi değişikliklerin anlamı ile başlar ve her ne kadar

bu tarz sınırların önemi, tartışmalı da olsa, görece azalmış olsa da bugünün biyopolitik sınırlarının, yani nüfusları birbirinden ayıran sınırların, son derece önemli olduğunu belirtir. Dolayısıyla, örneğin göçmenler bir devletin karasal sınırlarını aşıp geçse bile devlet içerisinde belirli sosyal hizmetlerden ya da yasal haklardan maruz kalmak gibi çeşitli ırkçılık mekanizmalarıyla biyopolitik sınırlara takılırlar. Buradan hareketle de Kelly, küresel bir biyopolitikanın ilk koşulunun, yani küresel bir nüfusun olmadığını savunur. İkinci koşul olan, küresel bir nüfusu üretebilecek, işleyebilecek ve dönüştürülebilir bir aygıtın olup olmadığı konusu ise, çalışmada zengin ülkelerin yoksul ülkelere yönelik insani yardımları üzerinden incelenir. Kelly (2010, 9-10) bu başlık altında biyopolitika perspektifinden analiz edildiğinde, uluslararası yardım mekanizmalarının, nihai kerte de yine zengin ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir iktidar stratejisi olduğunu iddia eder. Çünkü yazara göre bu tür yardımlar temelde bağışçı ülkelerin genel güvenliğiyle, örneğin ortaya çıkabilecek yerel, ulusal veya bölgesel krizlerin bağışçı ülkenin ‘güvenliği’ne olabilecek etkileriyle ilişkilidir. Dahası yazar, yardım adındaki bu iktidar stratejisinin ve pratiklerinin etkisinin yalnızca kendisine yönelik fayda taşımadığını aynı zamanda bu şekilde Üçüncü Dünya’nın biyopolitik gelişimine ket vurulduğunu iddia eder (2010, 11). Günün sonunda Kelly, uluslararası alandaki bu fenomenlerin küresel bir biyopolitika perspektifinden analiz edilemeyeceğini ancak ‘biyopolitik emperyalizm’ yaklaşımıyla analiz edilebileceğini savunur. Burada, ‘biyopolitik emperyalizm’ kavramının ampirik bir örneği olarak, ABD’nin Irak’a yaptığı ambargo ve müdahalelerin, yalnızca askeri hedeflere yönelik olmadığını aynı zamanda Irak’ın kendi biyopolitik kapasitesini altüst edecek şekilde, sivil altyapısının bitirilmesini gösterir.

Uluslararası İlişkilerde biyopolitika kavramı, bahsi geçen konuların yanında göçle ilgili çalışmalarda da kullanılabilir. Güncel olarak örneğin Suriye’de 2011 yılında başlayan ve Dünya çapındaki etkileri hala hissedilen iç savaşın ortaya çıkardığı Suriyeli göçmenler meselesinin farklı boyutlarının biyopolitika kavramıyla analizi yapılmaktadır. Örneğin Mavelli (2017) bir çalışmada İngiltere ve Almanya’nın göç politikalarını kıyaslar, bu iki devletin göçmenlere yönelik yürüttüğü ‘insani’ pratiklerin içerdiği farklı biyopolitik rasyonelitetleri ve ırkçılığı inceler. Yazar (2017, 831) İngiltere’nin çok sınırlı sayıda Suriyeli çocuk, tecavüze uğramış kadın ve işkence görmüş erkeği kabul etmesinin birincil sebebini açıklarken, İngiltere’nin bahsi geçen mültecilerin durumundan ziyade, Bodrum sahiline cansız bedeniyle vuran ve uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandıran Aylan Kurdi isimli bebeğin Britanya nüfusunda yarattığı duygusal tahribatı düzeltmeyi hedeflediğini iddia eder. Mavelli, İngiltere’nin tersine, Almanya’nın çok sayıda mülteciyi kabul etme sebebini ise, bu mültecilerin

Almanya nüfusunun bütününe maddi ve manevi katkı sağlayacağını düşünmesiyle ilişkilendirir. Çalışmasında yazar, eleştirel bir biçimde bu iki ülkenin farklı ‘insani yardım’ rasyonelitesini, nüfuslarının maddi veya manevi refahı çerçevesinde ilişkilendirmek için biyopolitika kavramından sık sık faydalanır.

Sonuç

Yukarıdaki örnek çalışmalardan da anlaşılacağı üzere Foucault’nun yönetimsellik ve biyopolitika kavramları Uluslararası İlişkiler disiplinde birbirinden farklı pek çok alanda kullanılabilmektedir. Bu çerçevede bu iki kavramın ilk ve en genel katkısının, Uluslararası İlişkiler disiplinin geleneksel varsayımlarını verili kabul etmemeyi sağlaması olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, bu kavramlar bize, Uluslararası İlişkiler’de sıklıkla karşımıza çıkan ulusal/uluslararası, iktisat/siyaset, tahakküm/rıza gibi ikiliklere karşı eleştirel yaklaşmamızı sağlayabilmektedir. Örneğin, Tazzioli ve Walters (2016)’ın çalışmasında gösterdiği gibi, iktidar ilişkileri bazen bir göçmen botunda uygulanan taktiklerle, Avrupa Birliği gibi bir uluslararası organizasyonun taktikleri arasında gerçekleşebiliyor. Benzer şekilde Elbe’nin (2005) çalışmasında da gösterilen şey, HIV/AIDS hastalığının güvenikleştirilmesindeki biyopolitik boyutu incelerken uluslararası örgütlerin, devletlerin ve sivil toplumun rollerine yaptığı vurgu bize biyopolitikanın da alışlagelen ikiliklerin ötesine geçecek ve dahası onu eleştirecek bir ‘alet’ olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla yönetimsellik ve biyopolitika, Uluslararası İlişkiler disiplinin geleneksel devlet-merkezli yaklaşımlarının aksine, devleti önemli ancak yegane aktör olarak almayan bir araştırma çerçevesi önerirken aynı zamanda çalışılan konuya eleştirel bir yaklaşımın da imkanlarını sağlıyor. Buradan doğru olarak da makalenin araştırma sorusuna yanıt olarak verilebilecek ilk yanıt ‘disiplin içerisinde’, alışlagelen ikiliklerin ve varsayımların eleştirel bir biçimde sorgulanması noktasında, Foucault’nun bizi ‘provoke’ etmesi ve dahası disiplin içi/dışı ayrımlarını tersyüz etmemizi sağlamasıdır (Dillon ve Neal 2008).

Foucault’nun bu kavramlarının araştırmacılara ikinci bir katkısı ise, bize iktidar ilişkilerinin yukarıdan aşağı, değiştirilemez kaideler olmadığını, tersine iktidar ilişkilerinin dönüştürülebilir olduğunu göstermesidir. En açık haliyle, Tazzioli ve Walters’ın (2016) makalesinde gösterildiği üzere, çağdaş ‘görünürlük rejimi’ içerisinde yalnızca tahakkümcü aktörler eylememekte aynı zamanda göçmenler de belirli taktikler aracılığıyla kendilerine alan açabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu olan iktidar anlayışı, yukarıdan aşağı ve değişmez bir

biçimde kurulan iktidar ilişkilerinden ziyade, iktidarın aşağıdan yukarıya doğru da kurulduğu, belirli söylemler, taktikler, stratejiler ve mücadelelerle şekillenen, canlı, ilişkisel ve dolayısıyla dönüşmeye açık bir fenomeni işaret eder.

Sonuç olarak bu makale, özelde yönetimsellik ve biyopolitikanın, genelde de Foucault'nun son derece zengin alet çantasının Uluslararası İlişkiler disiplini 'içerisinde' çalışanlara önemli katkılar sağlayacağını savundu. Ancak bitirmeden belirtmek gerekir ki, Andrew Neal'ın (2009, 543) da dediği gibi, Foucault'nun kendisi bütün disiplinler sınırları reddetmiş ve sarsmışken, onun son derece canlı ve esnek çalışma pratiğini kanonize etmeye çalışmak veya kutsallaştırarak Uluslararası İlişkiler disiplinin içerisine uyarlamak çok doğru görünmemektedir. Tersine, bu kavramları kullanırken onları 'disiplinize etmemeye' çalışmak Foucault'dan yararlanmanın isabetli yollarından birisi olacaktır. Günün sonundaysa, araştırmacıların Foucault'nun alet çantasından istifade ederken gereken özeni ve eleştireliliği gösterdiklerinde, Uluslararası İlişkiler disiplinine meydan okuyucu katkılar sağlayabileceği rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- Benam, Cigdem H. 2011. "Emergence of a "big brother" in Europe: Border Control and Securitization of Migration". *Insight Turkey* 13 (3): 191.
- Bigo, Didier. 2002. "Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease". *Alternatives: Global, Local, Political* 27 (1_suppl): 63-92.
<https://doi.org/10.1177/03043754020270S105>.
- . 2017. "Michel Foucault and International Relations: Cannibal Relations". İçinde *Foucault and the Modern International*, editör Philippe Bonditti, Didier Bigo, ve Frédéric Gros, 33-55. New York: Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56153-4_3.
- Cisney, Vernon, ve Nicolae Morar. 2016. "Introduction: Why biopower? Why now". *Biopower: Foucault and beyond*, 1-25.
- Dean, Mitchell. 1994. *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology*. London; New York: Routledge.
- . 1999. "Basic Concepts and Themes". *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*, 9-39.
- Dillon, Michael, ve Andrew W. Neal, ed. 2008. *Foucault on Politics, Security and War*. London: Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9780230229846>.
- Downing, Lisa. 2008. *The Cambridge Introduction to Michel Foucault*. Cambridge University Press.
- Edkins, Jenny. 2007. "Poststructuralism". İçinde *International Relations Theory for the Twenty-First Century*, 98-108. Routledge.
- Elbe, Stefan. 2005. "AIDS, Security, Biopolitics". *International Relations* 19 (4): 403-19.
<https://doi.org/10.1177/0047117805058532>.

- Foucault, Michel. 2000. “Deliliğin Tarihi, çev”. *Mehmet Ali Kılıçbay*. Ankara: *İmge Kitabevi*.
- . 2003. *Toplumunu Savunmak Gerekir: Collège de France’ta verilen dersler, 1975-1976*. Yapı Kredi.
- . 2005a. *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı.
- . 2005b. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı.
- . 2015. *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France dersleri 1978 1979*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- . 2016. *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France dersleri (1977-1978)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- . 2018. *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Kardaş, Tuncay, ve Ramazan Erdağ. 2016. “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 379-404.
- Kelly, Mark GE. 2010. “International Biopolitics: Foucault, Globalisation and Imperialism”. *Theoria* 57 (123): 1-26.
- Koyuncu, Emre. 2016. “Foucault’nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu”. İçinde *Biyopolitika: Foucault’dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*. Notabene.
- Lemke, Thomas. 2013. “Biyopolitika, çev”. *U. Özmakas, İstanbul: İletişim Yayınları*.
- . 2015. “Foucault, Yönetimsellik ve Devlet, çev”. *U. Özmakas. Ankara: Pharmakon Yayınları*.
- Mavelli, Luca. 2017. “Governing Populations through the Humanitarian Government of Refugees: Biopolitical Care and Racism in the European Refugee Crisis”. *Review of International Studies* 43 (5): 809-32. <https://doi.org/10.1017/S0260210517000110>.
- Merlingen, Michael, ve Rasa Ostrauskaite. 2006. *European Union Peacebuilding and Policing: Governance and the European Security and Defence Policy*. Routledge.

- Neal, Andrew W. 2009. "Rethinking Foucault in International Relations: Promiscuity and Unfaithfulness". *Global Society* 23 (4): 539-43.
<https://doi.org/10.1080/13600820903198958>.
- Rabinow, Paul, ve Nikolas Rose. 2006. "Biopower today". *BioSocieties* 1 (2): 195-217.
- Tazzioli, Martina, ve William Walters. 2016. "The Sight of Migration: Governmentality, Visibility and Europe's Contested Borders". *Global society* 30 (3): 445-64.
- Topak, Özgün E. 2014. "The Biopolitical Border in Practice: Surveillance and Death at the Greece-Turkey Borderzones". *Environment and Planning D: Society and Space* 32 (5): 815-33. <https://doi.org/10.1068/d13031p>.
- Torpey, John. 1998. "Coming and Going: On the State Monopolization of the Legitimate 'means of movement'". *Sociological theory* 16 (3): 239-59.
- Üstübcü, Ayşen, ve Ahmet İçduygu. 2018. "Border Closures and the Externalization of Immigration Controls in the Mediterranean: A Comparative Analysis of Morocco and Turkey". *New Perspectives on Turkey* 59: 7-31.
- Veyne, Paul. 2014. *Foucault: Düşüncesi Kişiliği*.
- Walters, William. 2002. "Mapping Schengenland: Denaturalizing the Border". *Environment and Planning D: Society and Space* 20 (5): 561-80. <https://doi.org/10.1068/d274t>.
- Wittendorp, Stef. 2016. "Conducting Government: Governmentality, Monitoring and EU Counter-Terrorism". *Global Society* 30 (3): 465-83.
<https://doi.org/10.1080/13600826.2016.1173653>.
- Zanotti, Laura. 2005. "Governmentalizing the Post-Cold War International Regime: The UN Debate on Democratization and Good Governance". *Alternatives: Global, Local, Political* 30 (4): 461-87. <https://doi.org/10.1177/030437540503000404>.